

*Шнирков О.О.**

СТРУКТУРОФОРМУЮЧІ ЕФЕКТИ МИТНОГО СОЮЗУ

Економічні Поняття «економічна інтеграція» знаходиться у дослідницькому фокусі різних соціальних наук, таких як економіка, політекономія, політологія, соціологія і культурологія. Відповідно, кожна з них концентрується на специфічних аспектах інтеграційної взаємодії. Таким чином, дуже важливо знати, яким чином впливає інтеграція на різні аспекти соціально-економічного розвитку країн, що інтегруються.

Фундаментальна проблема досліджень економічної інтеграції з наступними спробами формулювання узагальнюючих теорій полягає у тім, що «не існує ніяких загальнотеоретичних висновків щодо точного співвідношення витрат і вигод інтеграції, що залежить від конкретних обставин». Вигоди від створення міжнародних торговельних союзів будуть тим більшими, чим більш значним буде зниження тарифів у взаємній торгівлі, чим більшими будуть розходження в забезпеченості виробничими ресурсами й в інших факторах, що створюють порівняльні переваги, та чим нижче будуть перешкоди на шляху розвитку усередині торговельного союзу (наприклад, транспортні витрати) по відношенню до бар'єрів, що обмежують торгівлю з третіми країнами (наприклад, транспортні витрати, тарифи або нетарифні бар'єри). Втрати ефективності, пов'язані зі зміною напрямків торгівлі, будуть тим вище, чим більше породжені інтеграцією розходження між тарифами у взаємній торгівлі і торгівлі з третіми країнами [5, с. 30].

Класичний підхід до класифікації форм, етапів та рівнів міжнародної економічної інтеграції передбачає відокремлення преференційної торгівлі, вільної торгівлі, митного союзу, спільного ринку, економічного союзу та повної інтеграції. Кожна з цих форм економічної інтеграції має свої економічні ефекти для країн, що інтегруються. Ці ефекти можуть проявлятися окремо, доповнювати чи компенсувати один одного, проявлятися одночасно, що веде до появи синергетичних економічних наслідків.

Входження країни у митний союз впливає на національну економіку шляхом змін у: а) розміщенні ресурсів і розвитку міжнародної спеціалізації у зв'язку з цим, б) економії на масштабах виробництва, в) умовах торгівлі, г) розподілі доходів, д) темпах економічного зростання, е) продуктивності факторів виробництва. Основна проблема, яка виникає у процесі кількісної оцінки ефектів митного союзу, полягає у встановленні умов *anti-monde*. Умова *anti-monde* передбачає такий розвиток економіки, який існував би за умов відсутності створення митного союзу. Ясно, що існує суттєва різниця між реальними наслідками створення митного союзу та *anti-monde* припущенням [7, с. 28].

Моделі митного союзу підрозділяються на дві основні групи: *ex-ante* модель та *ex-post* модель. *Ex-ante* модель використовується для визначення потенціального впливу на економіку до вступу країни у митний союз. Така модель базується на припущенні існування залежності зміни тарифів на обсяги торгівлі. На цій основі модель *ex-ante* передбачає ефекти митного союзу за умов збереження трендів розвитку торгівлі, які існували до початку інтеграції. *Ex-post* модель застосовується після створення митного союзу. Її метою оцінка ситуації, яка б існувала за умов відсутності митного союзу. Ефект митного союзу

* кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

за цією моделлю виникає внаслідок різниці між передбаченими трендами до створення союзу (anti-monde припущення) та реальними трендами після його створення. [6, с. 23]

Розглянемо найбільш досліджені в економічній літературі моделі наслідків створення та розвитку митних союзів.

1). Модель імпорту та попиту в країні передбачає виявлення залежності між імпортом та набором незалежних змінних (наприклад, ВВП). Припущенням є те, що залежність імпорту від незалежних змінних однакова до і після входження країни до митного союзу. Висновком таких моделей є доведення мінімальних обсягів ефектів створення митних союзів.

2). Модель еластичності імпорту описує зміни товаропотоків до і після створення митного союзу. Стандартна теорія митного союзу, яка була описана Вайнером ще у 1950-их роках, ще тоді дозволяла оцінити вигоди економічної інтеграції за допомогою розрахунку статичних торговельних ефектів. Торговельні ефекти являють собою вигоди, які виникають внаслідок більшої ефективності виробництва в результаті спеціалізації виробників на виробництві тієї продукції, яку вони виготовляють з найменшими витратами [9, с.30]. Позитивний результат досягається у тому випадку, якщо «ефект створення торгівлі» (trade creation) – переключення попиту від виробників з більш високими витратами (за межами економічного об'єднання) до виробників з менш високими витратами (усередині економічного об'єднання) – перевершує «ефект відхилення торгівлі» (trade diversion), тобто переключення попиту від виробників з менш високими витратами (за межами економічного об'єднання) до виробників з більш високими витратами (усередині економічного об'єднання). Як правило, статичні торговельні ефекти не перевищують 2-3% ВВП партнерів по інтеграційним угрупованням [9, с.340].

Так, наприклад, Баласса розрахував еластичність попиту на імпорт з боку інших країн-членів митного союзу, а також з боку третіх країн до і після створення митного союзу. Він показав, якщо $R0/V0 < R1/V1$, тоді виникає ефект створення торгівлі; якщо $R0/V0 > R1/V1$, тоді виникає ефект відхилення торгівлі. ($R0, R1$ – середня щорічна зміна обсягу імпорту до і після входження до митного союзу; $V0, V1$ – середня щорічна зміна ВВП до і після входження до митного союзу)[2, с.4].

Подібний підхід часто критикується, оскільки він вважає, що лише один фактор – а саме створення митного союзу – впливає на торгівлю. Він припускає, що не існує змін у перевагах споживачів, технології, конкурентоспроможності, відносних цін товарів, попиті на різних стадіях економічного циклу.

3). Модель залежності імпорту від внутрішнього споживання визначає три варіанти обсягів внутрішнього споживання: внутрішнє виробництво мінус експорт; імпорт з інших країн-членів митного союзу; імпорт з третіх країн. Трумен (Truman) на цій основі виділив шість можливих варіантів зміни товаропотоків між країнами після створення митного союзу (див. табл. 1.1.)[5, с. 42]

4) Гравітаційні моделі найчастіше використовуються як засіб виміру та оцінки «нормальної», чи «природної», ринкової структури двосторонньої торгівлі, були розроблені ще на початку 1960-х років. Гравітаційна модель пояснює двосторонню торгівлю як функцію «розміру» двох країн і «відстані» між ними. «Розмір» являє собою ВВП країни-експортера і країни-імпортера, тобто потенціал пропозиції і «поглинаючу здатність». «Відстань» містить у собі усі фактори, що обмежують (або стимулюють) торгівлю за рахунок збільшення (або зниження) транзакційних витрат у торгівлі між двома країнами. Серед факторів, що обмежують торгівлю, – транспортні витрати і протекціоністські заходи. Серед протилежних – наявність зони вільної торгівлі, митного союзу, існування загального кордону, відсутність мовних бар'єрів, а також наявні культурні й історичні зв'язки[3, с.58].

Таблиця 1.1. Зміни структури споживання внаслідок створення митного союзу

Зміни обсягів споживання	Внутрішнє виробництво	Імпорт з країн - партнерів	Імпорт з третіх країн
1. Подвійне створення торгівлі (внутрішнє \ зовнішнє)	-	+	+
2. Внутрішнє створення торгівлі і зовнішнє відхилення торгівлі	-	+	-
3. Зовнішнє створення торгівлі і внутрішнє відхилення торгівлі	-	-	+
4. Подвійна ерозія торгівлі (зовнішня \ внутрішня)	+	-	-
5. Внутрішнє відхилення торгівлі і внутрішня ерозія торгівлі	+	-	+
6. Зовнішнє відхилення торгівлі і зовнішня ерозія торгівлі	+	+	-

Джерело: [5, с. 205], [6, с. 5]

5). Порівняльна модель дає можливість співставити зміни у торгівлі країни-члена митного союзу з іншою країною, яка має подібну структуру зовнішньої торгівлі, але не є членом митного союзу. Виявлена диференціація між двома країнами пояснюється саме впливом митного союзу.

В економічній літературі до статичних ефектів митного союзу також відносять економію на адміністративних видатках внаслідок змін у митних процедурах; поліпшення умов торгівлі у відносинах з третіми країнами; посилення позицій торговельного блоку в міжнародних переговорних процесах тощо [4, с.290], [10, с. 340], [1, с.140], [6, с. 85].

Крім статичних ефектів, які виникають, перш за все, внаслідок появи короткотермінової цінової диференціації, митний союз веде до появи так званих динамічних ефектів (Баласса). Їх відносяться до значної кількості ефектів, які можуть впливати у середньотривалій перспективі на рівень соціально-економічного розвитку країни-учасниці. Ці ефекти включають наступні основні:

1. Економія на масштабах стає можливою внаслідок збільшення розмірів ринків для виробників різних країн та урізноманітнення сфер виробництва, які оперують нижче оптимального рівня до створення митного союзу.

2. Економія для фірм та галузей, що зменшують як спеціальні, так і загальні витрати.

3. Ефект поляризації, що веде до прискорення або гальмування розвитку окремих регіонів або навіть країн внаслідок переміщення ресурсів.

4. Вплив на розміщення та обсяги інвестицій.

5. Ефект зменшення транзакційних витрат унаслідок підвищення рівня конкуренції та зменшення невизначеності.

З усіх динамічних ефектів митного союзу найбільш повно вивчений ефект економії на масштабах. Ефект економії на масштабах може бути проаналізований класичними економічними термінами. У дуже спрощеній моделі (див. рис. 1.1), де економія на масштабах, обумовлена зростанням виробництва, є властивістю промисловості. Математичний розгляд питання було продемонстровано у Чой і Юу [1, с.90] але припущення про природу економії на масштабах, що є предметом розвитку, вкрай обмежене, наприклад тим, що країни Н та Р подібні, $D_{n,p}$ є ідентичною кривій попиту y в країні Н, так і в країні Р і є спільною кривою попиту; Sw є кривою загальної пропозиції на світових ринках; AS_p та AS_n є кривими середніх витрат на ці товари відповідно у країнах Р та Н. Якщо країни Н та Р встановлюють тарифи, то єдиним виправданням цього є те, що існує диференціація між індивідуальними та суспільними витратами у цих країнах [1, с.113]. Найкращими та-

рифними ставками є тарифи Кордена [1, с.115], які можуть бути визначені як такі, що підвищують внутрішнє виробництво на такий рівень, який може задовольнити потреби внутрішнього споживання без зростання монопольних доходів. Ці тарифи AD та AC для країн Н та Р відповідно, що у результаті дає показник виробництва Oq_1 та Oq_2 відповідно в країнах Н та Р. Коли країни Н та Р входять до митного союзу, країна Р з низькими витратами на виробництво буде виробляти стільки продукції, скільки виробляє увесь союз - Oq_5 за ціною OB . Це підвищує рівень споживання в країнах Н та Р до рівня Oq_3 при отриманні прибутку $BDEG$ та $BCFG$ відповідно для країн Н та Р відповідно. Частина цих прибутків $BDEI$ для країни Н та $BCFL$ для країни Р є результатом зменшення витрат. Це також веде до позитивних ефектів для країни Р та негативних у країні Н, що виникають через повну відмову від виробництва відповідної продукції.

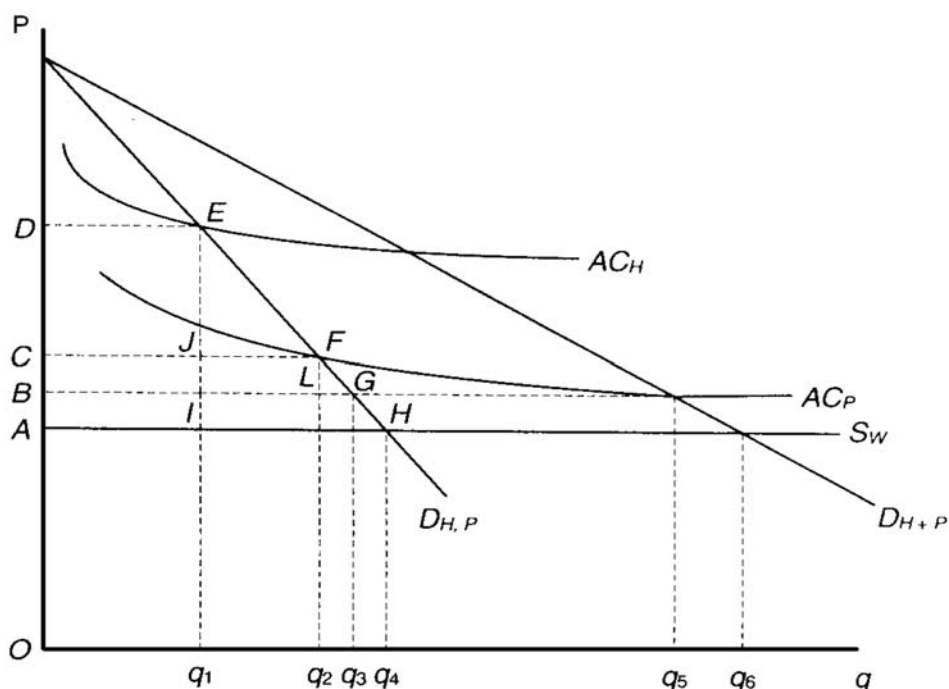


Рис. 1.1. Ефект економії на масштабах за умов створення митного союзу

Джерело [1,112].

Виправданість створення митного союзу з точки зору економії на масштабах, обумовленої зростанням виробництва, буде залежати від того, чи є результуючий вплив позитивним або негативним. Оскільки у цьому прикладі країна Р набуває, а країна Н втрачає, то втрати внаслідок відмови від виробництва в країні Н не мають перевищувати ефект споживання. Якщо загальним результатом є сукупний позитивний ефект для обох країн, тоді розподіл цього ефекту стає важливим фактором. Крім того, коли економія на масштабах, яка обумовлена зростанням виробництва, виникає в інтегрованих галузях промисловості, то розміщення виробничо-господарських одиниць також є важливим з точки зору обох країн.

Можна тут лише додати, що природа динамічних ефектів лежить у площині зростання граничної продуктивності факторів виробництва завдяки їх мобільності на більш широкому просторі, а також завдяки більш раціональному їх розміщенню, оптимізації спеціалізації, іншими словами, більш ефективного використання переваг міжнародного поділу праці [6, с. 301].

Разом з тим, вказані підходи залишають поза економічним аналізом ефекти впливу на появу, розвиток або зникнення виробництва конкретного товару внаслідок усунення різного роду бар'єрів у процесі міжнародної економічної інтеграції. З цієї точки зору важливим є систематизація наслідків міжнародної економічної інтеграції та митного союзу зокрема за характером впливу на розвиток структури економік, що інтегруються. Структуроформуючі ефекти міжнародної інтеграції можна розподілити на структуророзвивальні, структуродепресивні та структуроутворювальні.

Структуророзвивальні ефекти різних форм міжнародної інтеграції передбачають зростання існуючого виробництва в країнах-учасницях внаслідок усунення торговельних та неторговельних бар'єрів між країнами. Такі ефекти пов'язані, перш за все, з економією на масштабах, ефектом поляризації, розміщення та обсягу інвестицій.

Структуродепресивні ефекти ведуть до зменшення виробництва або навіть його ліквідації внаслідок посилення конкуренції всередині угруповання з боку інших виробників країн-партнерів по об'єднанню або з третіх країн. Зникнення видів виробництва може бути обумовлена ефектом поляризації, зменшення інвестицій.

Нарешті, структуроутворювальні ефекти міжнародної інтеграції своїм наслідком мають появу нових видів виробництва, які не існували до певної форми інтеграційного об'єднання. Вони виникають внаслідок об'єднання різних форм ресурсів на більш розвинутих етапах інтеграції як результат використання набутих конкурентних переваг країни (технології, кваліфікація робочої сили, капітал). Такі ефекти пов'язані перш за все з розвитком технічного прогресу, інноваційною діяльністю, передачею новітньої технології.

Структуророзвивальні та структуродепресивні ефекти характерними є передусім для торговельних форм міжнародної інтеграції (преференційні угоди, вільна торгівля, митний союз), структуроутворювальні ефекти більш притаманні розвиненим формам економічної інтеграції, а саме єдиному внутрішньому ринку, економічному союзу, повної інтеграції.

За таким підходом можна визначити структурну основу змін товаропотоків після створення митного союзу для статичних ефектів (див. табл. 1.1.). Так, варіанти 1,2,3 товаропотоків базуються на структуродепресивних, а варіанти 4,5,6 – на структуророзвивальних ефектах для країни-учасниці. Варіанти 2,5,6 є наслідком структуродепресивних, а варіанти 1,3,4 – структуророзвивальних ефектів для інших країн – учасниць митного союзу. Щодо третіх країн, то створення митного союзу бути сприятиме розвитку відповідних видів виробництва у 1,2,6 варіантах, і, навпаки, у варіантах 3,4,5 призведе до зменшення зовнішнього попиту митного союзу, отже, може стати причиною зменшення виробництва або навіть його повної ліквідації [8, с. 252].

Таким же чином може бути проаналізований вплив динамічних ефектів, зокрема економії на масштабах виробництва, на формування відповідних структур виробництва у країнах – членах митного союзу. Фактично за визначенням ефект економії на масштабах за умов створення митного союзу сприяє розвитку відповідного виробництва у країнах митного союзу, отже має структуророзвивальний ефект, оскільки дає можливість зменшити постійні витрати внаслідок збільшення ринку збуту продукції. Разом з тим економія на масштабах може створити відповідні передумови і для появи структуроутворювального ефекту, якщо відповідним виробникам вдасться частину додаткового доходу інвестувати з метою диференціації виробництва або початку нового з урахуванням змін у попиті в межах митного союзу [7, с. 38].

Таким чином, можна зробити висновок, що прості форми міжнародної інтеграції (преференційні угоди, зона вільної торгівлі, в принципі митний союз) ведуть до структурної взаємодоповнюваності національних економік країн, що інтегруються. Структурна вза-

модоповнюваність базується переважно на міжгалузевої міжнародної спеціалізації та відповідному обміні.

Література

1. Abd-El-Rahman, K. (2001): *Firms Competitive and National Comparative Advantages as Joint Determinants of Trade Composition*. New York, pp. 85-93.
2. Balassa, B., (eds) (2004), *European Economic Integration*, Amsterdam: North Holland, pp.3–39.
3. Conway, P., V. Janod and G. Nicoletti (2005), «Product market regulation in OECD countries 1998-2003», OECD Economics Department working papers, No.419, Paris, OECD, pp. 31-35.
4. Rosenberg, C. (2006), «Balance sheet vulnerabilities in Central Europe and the Baltics», Presentation given to the European Commission, mimeo, March, pp. 122-130.
5. Tiebout, C.M. (1956), «A Pure Theory of Local Expenditures», *Journal of Political Economy*, 64, pp. 416-424.
6. Truman, E.M., (1969), «The European Economic Community: Trade Creation and Trade Diversion», *Yale Economic Essays*, pp. 201–257.
7. Truman, E.M., (1975), «The Effects of European Economic Integration on the Production and Trade of Manufactured Products», *Yale Economic Essays*, pp. 150-157.
8. Tsounis, N., (1998), (eds), «Accession to the EU, Tariff Protection and Trade: the Case of Bulgaria, Hungary and the Czech Republic», Athens: Papazissis Publishers, pp. 160-192.
9. UNCTAD (2005), «World Investment Report 2005 – Transnational Corporations and the Internationalization of R&D», United Nations Conference on Trade and Development, Geneva. – 332p.
10. United Nations Economic Commission for Europe (UN ECE) (2002) *Economic Survey of Europe in 2001-2002*, United Nations. – 47p.
11. *Journal of International Economics*, Volume 74, Issue 2, March 2008, The trade structure effects of endogenous regional trade agreements pp. 278-298.
12. *Journal of International Economics*, Volume 75, Issue 2 July 2008, New measures of trade creation and trade diversion pp. 349-362.